

“Бекитемин”

К.Тыныстанов атындагы Ысык-Көл мамлекеттик университетинин илимий иштер боюнча проректору, т.и.д., К.Ж.Зиялиев.

14-июнь. 2019-жыл.

К.Тыныстанов атындагы Ысык-Көл мамлекеттик университетинин Кыргыз тили кафедрасынын 2019-жылдын 14-июнундагы кеңейтилген отурумунун №7 протоколу

Катышкандар: А.Т.Дунканаев - отурумдун төрагасы, филология илимдеринин доктору (10.02.01), профессор; А.Иманов - филология илимдеринин доктору (10.02.01), профессор; Ү.Асаналиев - филология илимдеринин доктору (10.02.01), профессор; Ж.Осмонова - филология илимдеринин доктору (10.02.01), профессор; А.Э.Абдыкеримова - филология илимдеринин доктору (10.02.01), профессор; Н.О.Маткеримов - педагогика илимдеринин доктору (13.00.02); К.Добаев – педагогика илимдеринин доктору (13.00.02), профессор; Н.К.Дюшеева – педагогика илимдеринин доктору (13.00.01), профессор; Ч.А.Курманалиева - педагогика илимдеринин кандидаты (13.00.02), доцент; А.А.Анапияева - филология илимдеринин кандидаты (10.02.01); Д.Н.Исмаилова - филология илимдеринин кандидаты (10.02.01), ага окутуучу; Ж.Б.Карасартова - педагогика илимдеринин кандидаты (13.00.01), ага окутуучу; Т.Ж.Асирдинова – филология илимдеринин кандидаты (10.02.01); Ж.А.Түмөнбаева, С.Б.Оторбаева – окутуучулар.

Каралган маселе:

Кыргыз тили кафедрасынын изденүүчүсү Койлубаева Айнура Кадырбаевнанын **“Кыргыз тили” окуу китебин түзүүнүн лингводидактикалык негиздери** (5-классынын мисалында) аттуу кандидаттык диссертациясын талкуулоо.

Угулду:

Дунканаев А.Т., отурумдун төрагасы: Урматтуу кесиптештер, Кыргыз тили кафедрасынын бүгүнкү кеңейтилген отурумунда карала турган маселе - ага окутуучу Койлубаева Айнура Кадырбаевнанын 13.00.02-окутуу жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз тили) адистиги

боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын алуу үчүн жазылган “Кыргыз тили” окуу китебин түзүүнүн лингводидактикалык негиздери” аттуу кандидаттык диссертациясын талкуулоо.

Аталган кандидаттык диссертациянын темасы жана илимий жетекчиси 2001-жылдын 3-ноябрында К.Тыныстанов атындагы БМУнун Окумуштуулар кеңешинин №3 чечими менен бекитилген. Ошол мезгилден бери изилденип келген эмгек, негизинен, акырына чыкты деп эсептесек болот. Иштин мазмуну менен тааныштыруу үчүн алгач сөз диссертант А.К.Койлубаевага берилет.

Диссертант Койлубаева А.К.: - Урматтуу төрага, жана бүгүнкү отурумдун урматтуу катышуучулары! “Кыргыз тили” окуу китебин түзүүнүн лингводидактикалык негиздери” (окутуу кыргыз тилинде жүргүзүлгөн мектептердин 5-классынын мисалында) деген тема боюнча кандидаттык диссертациянын үстүндөө иш жүргүзүү аракеттери 2001-жылдан тартып көрүлүп келе жатат. Илимий жетекчим - педагогика илимдеринин доктору, профессор К.Д.Добаев. Диссертациялык иштин айрым материалдары К.Тыныстанов атындагы БМУнун, Кыргыз билим берүү академиясынын, Э.Арабаев атындагы КМПУнун жана КазМУнун илимий-практикалык, илимий-теориялык конференцияларында жасалган баяндамаларда туюндурулган. Иштин мазмунуна байланыштуу 11 илимий макала (анын ичинен 2 макала РИНЦке тиешелүү журналдарда) жарык көрдү. Мындан тышкары Кыргыз Республикасынын Билим берүү министрлигинин грифи менен окутуу кыргыз тилинде жүргүзүлгөн мектептердин 5-класстары үчүн Кыргыз тили окуу китеби (2015, 2018) жана методикалык колдонмосу (2018) жарык көрдү.

Диссертациялык иш киришүү, негизги эки бөлүм, корутунду жана пайдаланган адабияттардын тизмесинен турат. Иштин биринчи бөлүмү “Кыргыз тили” окуу китебинин теориялык жана практикалык жалпы маселелери” деп аталып, мында “Кыргыз тили” окуу китеби тууралуу жалпы маалымат берилип, анын тарыхы жана окуу китебине коюлуп жаткан азыркы талаптар, алардын аткарылышы жана келечеги тууралуу маселелер каралды.

Кыргыз тилин окутуу методикасынын лингвистикалык методологиялык негизин аныктоонун өзү - эне тилин окутуудан, сүйлөшүүнүн маданиятын жогорулатуудан, өөркүндөөтүүдөн башталып, түпкү максат-окуучулардын өз эне тилинде адабий тилдин нормаларына ылайык туура сүйлөп, сабаттуу жазууга жетишүүсү болуп саналат. Ал эми “Кыргыз тили” окуу китебин түзүү- аталган максатка жетүүнүн, толук камсыз кылуунун каражаты катары кызмат кылат. Мындай олуттуу маселени чечүү иштери “Кыргыз тили” окуу китебинин мазмунун өзгөртүүдөн

башталышы зарыл деп эсептейбиз. Окуу китеби – белгилүү окуу предмети боюнча окутуунун максаттарына ылайык программалык жана дидактикалык талаптарга жооп берген илимий билимдердин негиздерин баяндоочу окуу куралы болуп саналат. Мектептин окуу китебин - бүткүл окуу процессинин өзүнчө бир сценарийи деп эсептөөгө болот, анткени ал окутуунун мазмунун гана эмес, белгилүү даражада аны менен иштөөнүн методикалык ыкмаларын да аныктайт, ал гана эмес, мында иштин жалпы маанайы, мугалимдин да, окуучунун да көңүлү камтылган. Социалдык жактан багытталган базар экономикасына өтүүнүн шартындагы билим берүүнүн өнүгүү этабына ылайык окуучулардын өз алдынча иштери эң чоң мааниге ээ болуп жаткан кезде окуу китебинин ролу өзгөчө жогорулап өсүп жатат. Окуу китеби мурдагыдай информациялардын пассивдүү жыйындысы болуудан арылып, азыр эми ал - дидактикалык активдүү системага айланып, окуучунун өзүн-өзү контролдоосун, өзүн-өзү түздөп оңдоосун камсыз кылуучу, анын рухий жактан жетилүүсүнө, логикалык ойлоосуна өсүп-өнүгүшүнө жана тил маданиятынын калыптанышына натыйжалуу таасир этүүчү каражатка айланып отурат.

Бүгүнкү күндө окуу китебинин дидактикалык негиздеринин жана принциптеринин көйгөйлөрү, кыргыз тили окуу китебинин тарбия берүүчүлүк мүмкүнчүлүктөрү, окуу процессиндеги окуу китебинин орду жана функциялары, башка окуу каражаттарынын ичиндеги окуу китебинин ролу, окуу китебинин теориясынын логикалык аспектилери, жасалгалоонун технологиялары, окуучунун таанып-билүүчүлүк мүмкүнчүлүктөрүн өнүктүрүүдөгү окуу китебинин ролу салыштырмалуу чечилди деп айтсак болот. Окуу китеби катары кыргыз тилинин бөтөнчөлүгү - кыргыз тили окуу китебинин өзүнчө теориясын иштеп чыгуунун зарылдыгын белгилейт, анткени төмөндөгү негизги талаптарды канааттандырышы керек:

1. Мектептик окуу китеби коммуникативдик мазмунду түшүнүүнүн технологиялары жөнүндө, тилдин табияты жөнүндө жеткиликтүү жана жалпыланган сапаттуу билимдердин жаңы системасын көрсөтүшү керек. Теория өзүнө оригиналдуулукту жана жаңычылдыктын элементтерин киргизиши зарыл, болбосо аны түзүүнүн мааниси жок.

2. Окуу китебине киргизилүүчү ар бир ыкманын, эреженин, көнүгүүнүн, тексттин, иллюстрациялардын ж.б. аракеттенүүсүн натыйжалуулугун баяндоо, түшүндүрүү шарт. Окуу китебинин теориясына түшүндүрүүчү мүнөздөмө авторлор тарабынан себептерди, булактарды, механизмдерди ачууда колдонулган процедуралары азыркы жана мурунку тажрыйбаларда акырына чейин түшүнүксүз болгон көптөгөн жаңы нерселерди көрүүгө

мүмкүндүк берет, эң башкысы, теория келечектеги идеалдуу окуу китебинин параметрлерин формулировкалоого жардам берет.

3. Кыргыз тили окуу китебинин бүтүндөй теориясын түзүү - бул көлөмдүү, көп аспектилүү жана татаал маселе, анткени кыргыз тилин окутуунун көйгөйлөрүн изилдөөгө түз же кыйыр мамилеси бар бир канча илимдердин өкүлдөрүнүн бирдиктүү күчтөрүндө аткарылышы мүмкүн. Методисттердин арасында окуу китебинин атайын проблемалары барбы, же окуу китеби аны түзүүчүлөрдүн методикалык системасын ишке ашыруу болуп саналабы? Бул тууралуу бирдиктүү пикирлер жок. Кыргыз тили окуу китебинин теориясындагы бир дагы ырастоо, эреже кошумча баскычка киргизилбеши керек, теориянын басымдуу бардык мазмуну авторлор, мугалимдер үчүн маанилүү жана зарыл болуп саналат. Бирок методикалык негиздер уюштуруучу борборго бардык бөлүктөрдү бириктирүүчү болуп эсептелгендиктен, алар эмнеге жана кантип окутуш керектигин концептуалдуу негиздейт. Дал ушул эки кординалдуу суроонун жоопторуна жараша окутуунун методикалык багыттары, ага ылайык окуу китептери дагы айырмаланышат. Методикалык негиздер - бул окутуунун стратегиясы, генералдык планы болуп саналат. Мазмун, ырааттуулук, ага киришүүнүн көлөмүн белгилөө, аны бөлүү, окуу ишмердүүлүгүнүн түрлөрү, текшерүүнүн формалары ж.б. андан көз каранды. Алар окуу процессинин жүрүшүндө пайда болуучу маселелерди жана көйгөйлөрдү чечүүнүн жолдорун көрсөтүүчү ориентирдик кызмат аткарат.

Башка улуттар сыяктуу эле кыргыз элинин тарыхында эне тилин окутуу боюнча тажрыйбасы, методикалык традициясы, билимдүү педагогикалык кадрлары, окумуштуулары, илимий мекемелери болбогондуктан, кыргыз тили боюнча окуу китептерин түзүү маселелери тез эле ийгиликтүү чечиле койгон эмес. Ал узак мезгилди, талыкпаган изденүүнү, орус элинин тажрыйбаларын үйрөнүүнү ж.б. талап кылган. Бара-бара кыргыз элинин маданий турмушунда да кубанарлык окуялар болуп алгачкы окуу китептери чыга баштаган. 1924-жылы К.Тыныстанов башталгыч мектептердин окуучуларына арнап окуу китебин жазган. Аталган окуу китебинин баш сөзүндө автор: “Бизде билим толук эмес, окутуучулук кылып, балдар ишине аралашкан эмеспиз, бул китеп билим кыскандыктан эмес, зарылдык кыскандыктан жазылып отурат”, - деп ачык айткан. Демек, К.Тыныстанов 23 жаш кураганда, өзү айтып бегилегендей, билим толук болбосо да, турмуштук зарылдыктан улам кыргыз тили окуу китептерин жазууга киришкен. Профессор К.Тыныстановдун илимий изилдөөлөрү, эмгектери, бардык окуу китептери, адабий чыгармалары - бизге калтырып кеткен баа жеткис мурас болуп саналат. Өмүр жолундагы татаал тагдыр менен жалпы элдин башына

түшкөн түйшүктү көтөргөн, чыгармачылык иши ар тараптуу өнүккөн инсан болгон. Ал мүмкүн болушунча элдин сабатсыздыгын тезинен жоюш үчүн, кыргыз жаштарына эне тилинен системалык билим берүү үчүн көп иштеген жана окуу китептерин түзүүдө негизги эки маселеге, тагыраак айтканда, окууну, жазууну жана окуучулардын сөзүн өстүрүүгө көңүл бурушу керек болгон.

30-жылдардын башында мектептер үчүн кыргыз тили боюнча туруктуу окуу китептерин жазуу маселеси көтөрүлүп, атайын токтомдун негизинде кыргыз тилинен башталгыч мектептердин 1-2-класстарына туруктуу окуу китебин жазуу Аскар Идирисовго, 3-4-класстарына туруктуу окуу китептерин жазуу Ташым Байжиев менен Зияш Бектеновго, орто мектептердин 5-6-класстарына “Кыргыз тилинин морфологиясын” жана 7-8-класстарына “Кыргыз тилинин синтаксисин” жазуу К.Тыныстановго тапшырылган. Көрүнүп тургандай, 30-жылдардын башында эле К.Тыныстанов кыргыз коомчулугуна, областтык партия комитетине мыкты адис, тилчи жана педагог катары таанылып, туруктуу окуу китептеринин эң татаалын иштеп чыгуу жоопкерчилиги жүктөлгөн. Ал учурда кыргыз тилинин грамматикасы (морфология жана синтаксиси) жөнүндө эч кандай илимий да, практикалык да маалыматтар дээрлик болгон эмес. Ошондой абалга карабастан, К.Тыныстанов ага тапшырылган эки окуу китебин тең жазып, алар окуу китеби болуу менен бирге эле кыргыз тил илиминин бүгүнкү күнгө чейинки негизин иштеп чыгууга жетишкендиги белгилүү. Бул тууралуу К.Тыныстановдун мурастарын изилдөөгө, анын эмгектерин жыйнап басып чыгарууга өзгөчө салым кошкон академик Б.Ө.Орузбаева анын окуу китептеринин, эмгектеринин барк-баасын: “...Ал ошол кыска өмүрүнүн аралыгында бүтүрүп кеткен иштери, чыйыр салып кеткен илимий жолдору кийинки муундар үчүн ал иштерди улантууга аябагандай эле жеңилдик туудурган. Болбосо, миң жылдар бою оозеки жашап келген тилибиздин мыйзамченемдүү грамматикалык түзүлүшүнүн өзөгүн, тыбыш системасынын айкалышып, бири-бири менен шартталып турган эрежелерин тилдин башка салааларынан агылуучу морфологиялык, лексика-семантикалык жана синтаксистик көрүнүштөрүн жалпы элдик тилдин тутумунда жашап келген жергиликтүү айтымдарынын өзгөчөлүктөрүн К.Тыныстанов мектеп окуу китептеринин негизинде баяндап кетпесе, булардын бардыгын ырааттуу түрдө тизмектеп чыгуу кийинки изилдөөчүлөр жана окуу китептерин түзүүчүлөр үчүн өтө кыйындыкка турмак экен. Аны бардыгыбыз кеч болсо да, моюнга алып коюшубуз парз”, - деп эң туура белгилеген.

К.Тыныстановдун “Морфологиясынан” кийин орто мектептердин 5-6-класстарына арналган окуу китеби К.Бакеев жана Ү.Бактыбаевдер тарабынан

жазылып, 1938-жылы жарыкка чыккан. Түзүлүш мезгили, грамматикалык материалдардын системалуу берилиши жана мазмуну жагынан алып караганда, алгачкы мезгилдеги түзүлгөн окуу китептери айрым мүчүлүш жактарына карабастан, ошол учурдагы талаптарга толук жооп бере алган. Бул авторлордун окуу китептери 1950-жылдарга чейин колдонулуп, 1951-60-жылдары Д.Исаевдин “Кыргыз тилинин грамматикасы” (5-6- класстар үчүн) жарык көргөн. Аталган окуу китеби мурунку китептерден теориялык-методикалык, дидактикалык жактан бир кыйла айырмаланган. Бул окуу китеп 1960-65-жылдары Д.Исаев менен К.Токоевдердин авторлугу астында жазылып, мектептерде окутулган. 1966-жылдан баштап, бул окуу китеби Б.Үмөталиева, А.Осмонкулов жана Б.Өмүралиевдердин авторлугу астында жарык көрүп, 1984-жылдарга чейин колдонулган. 1984-жылы Д.Исаев, С.Кудайбергенов, С.Үсөналиевдер тарабынан 5-6-класстар үчүн кыргыз тили окуу китеби жарык көргөн. Орто мектептердин 5-класстары үчүн 1972-жылдан 2016-жылга чейин Б.Өмүралиевдин кыргыз тили, 2016-жылдан баштап биздин авторлугубуз менен жарык көргөн окуу китеби окутулуп келүүдө. Бул окуу китебин түзүүдө төмөнкүдөй дидактикалык талаптар коюлду:

1. Окуу китеби мамлекеттик билим берүү стандартында көрсөтүлгөн билим деңгээлин камсыз кылуучу окуу материалы менен жабдылды. Демек, окуу китебинде аныкталган татаалдыктагы жана зарыл көлөмдөгү окуу материалы берилди;
2. Окуу китебиндеги материалды өздөштүрүү менен окуучу аныкталган сапаттарга, мүнөздөргө калыптанышы керек. Окуу китебинин көлөмүнө коюлган талаптар менен аны тарбиялоонун таасирлери абдан оор маселелерден болуп саналат;
3. Окуу китеби окуучунун интеллектуалдык, руханий жактан тынымсыз жана үзгүлтүксүз өнүгүшү үчүн ар тараптуу материалдар менен камсыз болушу зарыл. Ошондуктан окуу китебинде ар бир маалымат абдан кылдат тандалып, өз ордуна коюлушу маанилүү болуп саналат;
4. Окуу китебиндеги окуу материалдары окуучуларда кызыгууну пайда кылышы керек. Окуу предметинин окуучу тарабынан өздөштүрүлүүсү, китептеги материалдардын мотивди түзүүдөгү таасирине көз каранды болот;
5. Окуу китебинин мазмунун өздөштүрүү үчүн, сөзсүз түрдө, кошумча маалыматтарды издөө зарылчылыгы келип чыгышы керек, себеби окуу китеби билимди өздөштүрүү үчүн зарыл мазмундун эң минималдуу бөлүгүн гана камтыйт. Ар бир окуучуда китептеги материалга кошумча материалдарды өз алдынча издөө, табуу системалык ишмердүүлүккө айланышы керек;

6. Окуу китебинде материалдардын берилиши жана жайгашышы мугалим менен окуучу тарабынан текшерүүгө, окуу жетишкендиктерин баалоого мүмкүнчүлүк түзүүсү зарыл. Демек, берилип жаткан окуу мазмунунун татаалдыгына жана көлөмүнө жараша көмөк көрсөтүүчү методикалык сунуштар, көрсөтмөлөр орун алышы керек.

Диссертациялык иштин экинчи бөлүмү “Кыргыз тили” окуу китебинин лингводидактикалык негиздери” деп аталып, мында окуу китебинин мазмунунда тилдик жана коммуникативдик компетенцияларды өнүктүрүүгө карата материалдарды берүү маселелери, окуу китебинин мазмуну менен түзүлүшүнө коюлган дидактикалык талаптардын аткарылышы терең талдоого алынып, эксперименттер жана алардын жайынтыктары берилди.

Тилди окутуунун коммуникативдик нукка багытталышы тил бирдиктерин өзүнчө бөлүп окутпастан, тилди текст түзүүчү, текст түзүүгө түздөн-түз катышуучу, ойдун берилишине жана калыптанышына кызмат кылуучу каражаттар катары окутуу талабы коюлууда. Тилди окутуу аны карым-катнаш жасоонун негизги куралы катары гана үйрөтүлбөстөн, коомдук-социалдык, улуттук, улуттар аралык, мамлекеттер аралык функциясы, мааниси менен айкалышта окутулушу зарылдык болуп калды.

Тилди билүүгө, үйрөнүүгө болгон аракет азыркы күндө башкача мазмунга ээ болду. Билим берүүнүн мазмунунда тилди окутуунун маңызы өзгөчө, эң алды окуучу тил аркылуу лингвистикалык билим алат, курчап турган айлана-чөйрөнү тааныйт. Адамдар менен тилдик карым-катнаш жасайт, логикалык ойлоосу өнүгөт, башка предметтерди өздөштүрөт, өз оюн өөзеки да, жазуу түрүндө да толук жеткире алуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болот. Тилди билүү улут аралык карым-катнашты, улут аралык маданиятты жакшыртат, өркүндөтөт. Ар бир улуттун кылымдар бою жараткан маданиятын, анын мыкты үлгүлөрүн үйрөтүү аркылуу баланы ал улутка урмат менен мамиле кылууга тарбиялоо менен бирге, анын тилге болгон урматтоо сезимин ойготууга болот.

Демек, тилди окутуунун негизги мазмунун грамматикалык-теориялык маалыматтар түзбөстөн, дидактикалык материалдар (тексттер) жана жандуу, реалдуу сүйлөшүү, пикир алышуу процесси, аны талдоо, жакшыртуу аракеттерин түзүүсү зарыл деген тыянак келип чыгат. Биздин оюбузча, тилди окутуу тек гана окутуу, жаттатуу, билдирүү максатын көздөбөйт, анын негизги максаты - сүйлөшүүнү үйрөтүү, ийкемдүүлүккө көнүктүрүү жана ой жүгүртүүнү өркүндөтүү болуп саналат.

Кыргыз тилин окутуунун тилдик компетенциялык мазмунун тил илиминин бөлүмдөрү: стилистика, графика, орфография, жана пунктуация түзөт. Ушул эле бөлүмдө окуучулардын сөз байлыгын арттыруу, өз оюн

сабаттуу айта жана жаза билүү жөндөмүн өркүндөтүү маселеси да каралат. Соңку мезгилдерде тил бирдиктерин өзүнчө бирдик катары гана окутууга көңүл бурбастан, алардын текст түзүүдөгү ойду калыптандырып, жыйынтыктуу айтуудагы орду, мааниси да каралып, ушул бүтүндүккө үйрөтүүгө басым коюлууда. Бул багыттагы иш-аракеттерди активдештирүү, теориялык жана практикалык маселелерин терең изилдөөнүн зарылдыгы бар.

Коммуникативдик компетенция - бул окуучунун дурус сүйлөөсүн, мыкты сүйлөөсүн камсыз кылуу, жалпы эле кеп ишмердигин өркүндөтүү болуп саналат. Бул маселенин чечилиши - окуучунун ой жүгүртүүсү, таанып-билүүсү, сүйлөө чеберчилигинин жакшыртылышы менен тыгыз байланышта болот. Окуучунун сүйлөө чеберчилигин өркүндөтүү - анын текст жөнүндөгү түшүнүгү, текстти талдай алуусу, өз алдынча текст түзүү жөндөм-шыгы (компетенция) менен, белгилүү бир кептик көндүмдөрдүн иштелип чыгышы менен байланыштуу. Кыргыз тилин окутуунун мазмунун аныктоодо дидактикалык материалдарга, кызыктуу, информацияларга бай тексттерге өзгөчө маани берилиши да ушул жагдай менен түшүндүрүлөт.

Коммуникативдик компетенция окуучунун эне тили боюнча алган билиминин реалдуу жашоо-тиричилик, ишмердүүлүк менен карым-катышынын деңгээли менен өлчөнөт. Кыргыз тили сабагы окуучунун өз эне тилинде мыкты сүйлөөсүн, өз ой-пикирин толук жеткире, айта алуу жөндөмүнө, айтылган кепти угуп түшүнүүсүнө, сабаттуу жаза алуусуна, публицистикалык көркөм жана илимий эмгектерди (китептерди) окуп түшүнүүсүнө жана аларды өркүндөтүүгө канчалык даражада салым кошо алды деген сыяктуу маселелердин чечилиши менен бааланууга тийиш.

Кыргыз тилин окутуунун максат-милдети, мазмуну аныкталгандан кийин, эне тилин окутуу процессинин өзүн уюштуруу маселеси каралат да, мында окуу программалары, окуу китептери иликтөөгө алынат. Окуу программасы - мамлекеттик нормативдик документ. Демек, окуу китептери да дал ушул документтин (программанын) негизинде иштелип чыгат. Кыргыз тили окуу китеби - кыргыз тили боюнча окуу процессин уюштуруунун, жүргүзүүнүн негизги каражаты.

Окуу китеби - бул маалыматтардын жөн гана жыйындысы эмес, бул боло турган окуу процессинин өзгөчө бир сценарийи. Бул сценарий педагогиканын талаптарына жооп бериши, жалпы билим берүүнүн максатына дал келиши, окуучулардын жаш өзгөчөлүктөрүн жана окутуунун мыйзамченемин эсепке алуусу зарыл. Мына ушундай шартта гана ал окуучу менен мугалимдин биргелешкен ишмердигин, окуу процессиндеги билим берүүчүлүк, тарбиялоочулук, өнүктүрүүчүлүк сыяктуу үч функцияны аткарууга багыт бере алат. Демек, кыргыз тилин орто мектептерде окутууда

Кыргыз Республикасындагы билим берүүгө жана кыргыз тилине байланышкан бардык документтердин жоболору эске алынуусу керек.

Коммуникативдик кептик багытта окутуунун негизги максаты - бул коомдогу тез өзгөрүүлөргө, социалдык турмуштагы жаңыланууларга ылайыкташуу, бүгүнкү глобалдаштыруунун шарттарында тилди окутуп-үйрөтүүдө дүйнөлүк билим берүү деңгээлинен артта калбоо, азыркы муундун коомдук социалдык муктаждыктарын өз убагында толугу менен камсыздандыруу, окуучунун активдүү кеп ишмердүүлүгүн камсыз кылуу.

5-класстарда кыргыз тилин заманбап окутуп-үйрөтүүнүн негизги милдеттеринин бири - аталган класста кыргыз тилин окутуу ишин мазмундук жактан жаңылоо менен бүгүнкү күндүн талабына ылайык инновациялык методдорду практикалоо, улуттук жана дүйнөлүк баалуулуктарга таянуу менен жогорку деңгээлге көтөрүү болуп саналат. Аталган класска окуу китебин түзүүдө төмөнкүдөй дидактикалык принциптер жетекчиликке алынды: окутуунун илимийлүүлүк, ырааттуулук, системалуулук принциби, теория менен практиканын байланыштуулук принциби, кыргыз тили сабагынын мектеп программасына кирген ар түрдүү бөлүмдөрүнүн өз ара ички байланыштуулук принциби, көрсөтмөлүүлүк принциби, жеткиликтүүлүк принциби жана окуучуларга жеке мамиле кылуу принциби. Бул принциптер бири-бирине шартталган, бирок бири-биринен ажыраган принциптерден эмес. Алардын ар бирине өз алдынча, ар башка максаттар коюлуу менен ишке ашырылды.

Педагогикалык экспериментти сапаттуу жана натыйжалуу жүргүзүү үчүн педагогикалык, методикалык, статистикалык, дидактикалык талаптар жана аны жүргүзүү этаптары так аныкталды. Эксперименттик иштер практикада кеңири жайылтылган үч этапка бөлүнүп жүргүзүлдү: биринчи - байкоо, изилдөө этабы; экинчи - аныктоо этабы; үчүнчү - текшерүү жана жыйынтыктоо этабы.

Эксперимент иштеринде кыргыз тили окуу китеби, анын сабак берүүгө кошкон салымы, орду, барк-баасы тууралуу практик мугалимдердин пикирлерин угуу максатында анкета түзүлүп, аларды Чүй, Нарын, Ысык-Көл, Ош областтарына таратып бердик. Изилдөөнүн натыйжалуулугун бекемдөө максатында суроо-жооп методу да колдонулду. Биз суроо-жооптун оозеки формасын тандап алып, мугалимдер менен, мүмкүн болушунча, ачык, ак дилден мамиле жасап, алынган жооптордун канчалык маанилүү экендигин түшүндүрүү менен мамиле жасоого аракеттендик.

Жыйынтыктап айтканда, кыргыз тили боюнча жаңы муундагы окуу китеби - окуучунун күндөлүк жашоо-турмушундагы зарыл болгон бардык маалыматтар менен аларды камсыз кылып, ошол эле учурда тигил же бул

темага тиешеси жок ашыкча жүктөгү материалдар орун албоосу керек. Даяр билимдерди курулай кайталатып, жаттатып, айттырып, жаздыра бербестен, окуу материалдарын окуучулар өз алдынча изденип, ой жүгүртө алгыдай кырдаалдын түзүлүүсү шарт. Ушундан улам окуу китебине кирген материалдар окуучуларга түшүнүктүү, жеткиликтүү болуусу, ачык, так, жеңил тилде жазылуусу, мазмундуулугу, кызыктуулугу менен айырмалануусу керек деп эсептеп, төмөнкүдөй талаптарды белгиледик:

- суроо жана тапшырмалар аркылуу өз алдынча ой жүгүртүүнү өнүктүрүүсү; тексттер жана тапшырмалар аркылуу элестетүүгө, салыштырууга үйрөнүүсү; окуп-таанып билүү ишмердүүлүгүнө үйрөтүүсү жана окуучулардын мүмкүнчүлүктөрүн өркүндөтүүсү;

- өзүн-өзү баалоо, бири-бирин баалоо көндүмдөрүн өнүктүрүүсү жана турмуштук көндүмдөрдүн калыптануусу;

- окуу материалынын түшүнүктүүлүгү, жеткиликтүүлүгү жана окуучулардын жаш курагынын эске алынуусу;

- билим берүүнүн максаттарын ишке ашырууга багытталгандыгы, окуу материалдарынын методологиялык негиздери жана окуу материалдарынын ачыктыгы, тактыгы, тууралыгы; теория менен практиканын байланышы;

- окуу материалдарынын жетиштүүлүгү, суроолор, тапшырмалар жана тесттер, көрсөтмөлүүлүк жана иллюстрация ж.б.

Кептик жана тилдик компетенттүүлүктөрдү калыптандыруу - окуучулардын түйүндүү маалыматтык компетенттүүлүгүн (маалыматтык, социалдык-коммуникативдик, өзүн-өзү уюштуруу жана маселелерди чече билүүчүлүк) өнүктүрүүгө, ал эми кептик, маданий компетенттүүлүк социалдык-коммуникативдик компетенттүүлүккө багытталган. Өзүн-өзү уюштуруу жана өз алдынча маселе чече билүүчүлүк компетенттүүлүгү - окуучулардын өз алдынча жекече проблема чече билүүсүнө мүмкүндүк түзгөн окуу ишмердүүлүгүнүн ар кыл жаңыча формалары жана методдору аркылуу калыптандырылат. Көңүл бурганыңыздар үчүн чоң ырахмат!

Төрага: -Эми диссертантка суроолоруңуздар болсо, бериңиздер.

Иманов А., филология илимдеринин доктору, профессор: - Мен ишти кызыгуу менен окуп чыктым. Эми диссертантка төмөнкүдөй суроом бар. Эгер каршы болбосоңуздар бере берейин. К.Тыныстанов, К.Бакеев, Ү.Бактыбаевдер тарабынан жазылган алгачкы окуу китептерине токтолуп, айрым мүчүлүш жактарына карабастан, ошол мезгилдин талабына жооп берген деп туура белгиледиңиз. Ошол мүчүлүш жактарын так аныктап бере аласызбы?

Койлубаева А.К.: - Окуу китебин түзүүдө жетишкендиктери менен бирге төмөнкүдөй айрым мүчүлүштүктөрдүн кетирилгендигине күбө болдук. Окуу китебинин “Морфология” бөлүмү “Сөздүн уңгусу жана сөздүн мүчөсү” деген темадан түшүнүк берүүдөн башталып, уңгу менен мүчөгө “Өзүнүн мурунку калыбын жоготпостон, аяк жагын гана узартып өзгөргөн сөздөрдү уңгу дейбиз. Уңгуга уланып, аны өзгөртүп турган муундарды сөз мүчөсү дейбиз” деген аныктама берилет. Бирок бул аныктама жалпысынан туура болгону менен, бир аз мүчүлүштүктөр, түшүнүксүздүктөр орун алган. Уңгу өзүнүн мурунку калыбын жоготпостугу, сактаганы ырас, бирок аяк жагын гана узартып өзгөрткөндүгү түшүнүксүз болууда. Мүчөгө берилген эрежеде да калпыстыктар кетирилген. Андагы уңгуну өзгөртүп турган муундар дегени бир аз тактоону талап кылат, себеби бардык эле мүчөлөр уңгуга уланганда, аны таптакыр өзгөртүп жибербейт, ошол эле учурда уңгуга муундар уланбастан, мүчөлөр гана уланат. Мүчөлөрдүн уңгусу деп аталыштын өзү да бир аз так эместей сезилет. Ушул эле окуу китебинде грамматикалык темалардын бирине да көнүгүү жумуштары берилген эмес. Бул болсо, окуу китебинин практикалык жагына көңүл бурулбай калгандыгын ачык-айкын далилдеп турат. Чындыгында, көнүгүүлөрсүз алган билимди турмушта колдоно алууга жетишүү, дегеле, мүмкүн эмес деп ойлойм.

Маткеримов Н., педагогика илимдеринин доктору:

- Сиздердин окуу китебиңиздер министрликтин грифи менен чыгып окутулуп жатабы?

Койлубаева А.К.: - Ооба, окутуу кыргыз тилинде жүргүзүлгөн мектептердин 5-классынын окуу китеби биздин авторлугубуз менен 2015-жылдан бери республика боюнча негизги окуу китеби катары окутулуп жатат. Акыркы жолу 2018-жылы 68000 нускада басылып чыккан.

Абдыкеримова А.Э., филология илимдеринин доктору, профессор:

- Окуу китебине коюлуучу дидактикалык талаптарды жакшы белгилеп бердиңиз, бирок мындан сырткары методикалык шарттар да сакталууга тийиш деп белгиледиңиз. Мына ошол методикалык шарттарга токтоло кетсеңиз.

Койлубаева А.К.: - Окуу китебинде дидактикалык талаптардан тышкары төмөнкүдөй методикалык шарттар сакталууга тийиш: ар бир окуу китебинин мазмунунун окуучулардын жаш курактык өзгөчөлүгүнө ылайык деңгээлде түзүлүшү; тиешелүү деңгээлдеги сүрөттөрдүн, иллюстрациялардын, чиймелердин жана таблицалардын орун алышы; атайын өз алдынча кайталоого арналган материалдардын камтылышы жана ошондой эле методикалык материалдардын орун алышы ж.б.

Маткеримов Н.О., педагогика илимдеринин доктору: - “Кыргыз тили” окуу китебинин мазмунунда тилдик компетенцияны өнүктүрүү дегенди кандай түшүндүрө аласыз? Мындан башка компетенциялар да колдонулабы? Алардын кайсынысын колдонууну алгылыктуу деп эсептейсиз?

Койлубаева А.К.: -Тилдик компетенция - бул окуучулардын тил бирдиктерин жана алардын курулуш эрежелерин билүүсү. Лингвистикалык компетенция - бул тил жөнүндөгү илимдин негиздерин, лингвистикалык талдоо жүргүзүүнүн методдорун, тилдин өнүгүшүн, тил жонүндө белгилүү окумуштуулардын эмгектерин билүүсү. Коммуникативдик компетенция - бул сүйлөшүүнүн максатына жараша түшүнө жана сүйлөй билүү жөндөмдүүлүгү. Маданият таануучулук компетенция - бул эне тилин улуттук маданияттын казынасы катары, улуттук тарыхый тажрыйба, адамдын ички дүйнөсүн чагылдыруучу каражат катары өздөштүрүү болуп саналат. Кыргыз тилин окутуунун мазмунунда аталган компетенцияларды калыптандыруучу, өнүктүрүүчү мазмундун болушун зарыл деп эсептейбиз. Бирок мазмундун өзүн коммуникативдик, тилдик, лингвистикалык жана маданияттаануучулук деп төрт топко бөлүү ашыкча, анткени тилдик жана лингвистикалык компетенциялар бир бүтүн нерсе, аларды ажыратып өз-өзүнчө кароо дээрлик мүмкүн эмес. Ал эми коммуникативдик компетенция менен маданият таануучулукту да ажыратып кароого болбойт, маданият, баарыдан мурда, кеп (сүйлөшүү) аркылуу аныкталуучу, сүйлөшүүдөн көрүнүүчү сапат, норма болуп саналат. Ошондуктан мазмунду аныктоодо, кыргыз тилин окутуунун мамлекеттик стандартында берилгендей, тилдик жана коммуникативдик компетенция деп кароону практикалык жактан алгылыктуу деп эсептейбиз.

Курманалиева Ч., педагогика илимдеринин кандидаты, доцент: - Эксперимент иштери кандай жолдор менен алынганын так айтып берсеңиз жана аны жүргүзүүнүн негизги максаты эмне деп ойлойсуз?

Койлубаева А.К.: - Эксперименттин биринчи этабындагы (байкоо, изилдөө) негизги максат кыргыз тилин орто мектептердин 5-классында окутуу процессинин теориялык жагын лингвистикалык жана методикалык кандай негиздер түзүп келди? Ал негиздер менен мугалимдер канчалык деңгээлде куралданган? Калыптанып кеңири колдонулуп келе жаткан теориялык негиздер кыргыз тилин учур талабына шайкеш окутууга канчалык даражада салым кошо алат? Аны толуктоонун, тактоонун зарылдыгы барбы, бар болсо, алар кайсылар? Жалпы эле кыргыз тилин окутуу процессинин сапатын көтөрүү үчүн лингвистикалык, методикалык жана дидактикалык кандай маселелерди иштеп чыгуу зарыл? ж.б. маселелерди изилдөө жана анын натыйжасына жараша изилдөөнүн божомолун иштеп чыгуу болду.

Аталган көйгөйлүү маселелерди биз орто мектептин 5-классынын окуу китеби менен байланышта, карым-катышта карадык. Окуу китебинин аталган талаптарды турмушка ашыруудагы ордун, ролун аныктоого аракет кылдык. Кыргыз тили окуу китептери, алардын сабак берүүгө кошкон салымы, орду жана барк-баасы тууралуу практик мугалимдердин пикирлерин угуу максатында төмөнкүдөй суроолор менен анкеталар алынды: Кыргыз тили боюнча 5-класстын окуу китеби азыркы талаптарга толук жооп береби? Окуу китебиндеги берилген көнүгүүлөр окуучулар үчүн кызыктуубу? Окуу китептеринин сапатын жогорулатуу боюнча кандай сунуштарды бересиз? Окуу китептеринде тексттерди көбүрөөк киргизүүгө Сиз кандай карайсыз? Мындан тышкары изилдоонун натыйжалуулугун бекемдөө максатында оозеки формадагы суроо-жооп методун да колдондук.

Исмаилова Д.Н., филология илимдеринин кандидаты, ага окутуучу: - Илимий-изилдөө ишинизди ушул багытта тандоого эмне түрткү болду?

Койлубаева А.К.: - Орто мектептерде кыргыз тилин окутуу илим катары калыптанып, илимий-методикалык эмгектерди жарыялап, кандидаттык, докторлук диссертациялык иштер корголуп келе жатканына жарым кылымдан ашты. Методика - илим катары кыргыз тилин окутуунун теориялык жана практикалык бир катар актуалдуу маселелерди чечип, окутуу процессин жакшыртууга, сабактын сапатын жогорулатууга кадимкидей кызмат кылып келе жаткандыгы талашсыз. Ошол эле учурда эне тилин окутуунун методикасы илими кыргыз тилин коомдогу социалдык-экономикалык, саясий-идеологиялык олуттуу өзгөрүүлөргө жараша окутуунун инновациялык жол-жоболорун, теориялык негиздерин мезгил талабына шайкеш иштеп чыгып, колдонууга сунуш кылууда алсыздык кылууда. Корголуп жаткан диссертациялык иштердин басымдуу бөлүгү мурда кадимкидей салтка айланган грамматиканы окутууну өзүнчө изоляциялап албастан, аны (же бөлүмдөрүн) кеп ишмердүүлүгүн, таанып-билүүнү, ой жүгүртүүнү жакшыртуу, өркүндөтүү менен бирдикте иштеп чыгууну зарыл деп таптык. Анткени бул маселе - мезгилдин талабы болуп турат. Ошондуктан окуу китептеринин абалын жакшыртуунун жолдорун карап, иликтөөнү максат кылдык.

Карасартова Ж., педагогика илимдеринин кандидаты, ага окутуучу:

- Байкообузда эксперименттик иштер ар түрдүү формада максаттуу жүргүзүлгөн экен. Эми ошол эксперимент (суроо-жооп, анкета ж.б.) иштери кандай жыйынтыктарды берди?

Койлубаева А.К.: - Эксперименттик иштерди жүргүзүү аркылуу алынган жоопторду талдоо менен төмөнкүдөй жыйынтык чыгарылды:

- Кыргыз тилин окутуу процессин жаңы баскычка көтөрүү үчүн мугалимдерге эне тилин окутуунун теориялык жана практикалык маселелери боюнча конкреттүү методикалык көрсөтмөлөрдү берүүнүн зарылдыгын көрдүк;

- кыргыз тил илими, педагогика, психология, методика ж.б. илимдер боюнча мугалимдердин китеп менен камсыз болушу дээрлик канагаттандырбайт. Натыйжада мугалимдердин басымдуу көпчүлүгү тилдик жана коммуникативдик компетенция, окутуу процесстери, окутуунун салттуу жана интерактивдүү методдору, сабактын типтери жана түрлөрү ж.б. боюнча чектелүү түшүнүктөр менен эмгектенишүүдө;

- мугалимдер тушугуп жаткан дагы бир кыйынчылык - кыргыз тилинен билим берүүнүн мамлекеттик стандарты, окуу программасы жана окуу китептеринин ортосундагы дал келбөөчүлүк. Алардын окуучулардын мүмкүнчүлүктөрүнө, өздөштүрүү, үйрөнүү жана кызыгуу деңгээлдерине, социалдык талаптарга шайкеш келбеши да өз таасирин тийгизип келет.

Дюшеева Н.К., педагогика илимдеринин доктору, профессор: - Методдорду тандоо жана колдонуу иштерин кандай эрежелердин негизинде жүргүзүүнү сунуш кыласыз? Ал эреже-талаптар мамлекеттик стандарттын талаптарына жооп бере алабы?

Койлубаева А.К.: - Метод тандоо маселесиндеги дагы бир өзгөчөлүк тандалган методдордун же методдун натыйжалуулугу менен ийкемдүүлүгү окутуунун шартына, коомдогу экономикалык, саясий-социалдык өзгөрүүлөргө, максаттарга ылайык өзгөрмөлүү болуп метод тандоо маселеси биротоло чечилбейт. Ал дайыма болуучу, дайыма өзгөрүп, жаңыланып турууну талап кылуучу социалдык-маданий зарылдык болуп саналат. Ошондуктан метод тандоо жана колдонуу иштерин төмөнкү эрежелердин негизинде жүргүзүүнү сунуш кылабыз:

- Окуучу кептин формаларын (оозеки жана жазуу) практикалык иш-аракеттер аркылуу өздөштүрүшү керек. Ал өздөштүрүү реалдуу жана жандуу сүйлөшүү, ошондой эле түшүнүп талдап, окуу аркылуу аткарылышы зарыл;

- Окуучу кептин формаларын терең талдап, толук таанып-билүү менен өздөштүрүшү талап кылынат;

- Окуучу кеп формаларына талдоо жүргүзүү менен бирге аларды жалпылаштырып, синтездеп, өз кебин өркүндөтүүгө көнүгүшү керек;

- Окуучу кеп формаларын кептин мазмуну менен биримдикте

өздөштүрүүгө көнүгүүсү талап кылынат. Бул эреже талаптар кыргыз тилин орто мектептерде окутууга карата иштелип чыккан Мамлекеттик стандарттын талаптарына (окуучунун кеп ишмердүүлүгүн өнүктүрүүгө) толук жооп бере алат деп эсептейбиз.

Төрага: - Дагы башка суроолоруңуздар барбы? Болсо, бериңиздер. Суроолор жокпу? Анда менде төмөнкүдөй суроо бар: 1-суроо: -Компетенция, анын калыптанышы жана түрлөрү боюнча кененирээк айтып берсеңиз? 2-суроо: -Окуучулардын компетенттүүлүгүн камсыз кылууда эмнелерди аткаруубуз зарыл деп ойлойсуз?

Койлубаева А.К.: - Компетенция - бул индивиддин өзүнүн барк-баасын аныктай билүүнүн негизинде активдүү карым-катыш түзүүгө болгон жөндөмдүүлүгү, анын дүйнөнү түшүнүп өзгөртө билүүсү. Компетенциялар билим берүү мекемелеринде окуу-тарбия процессинде коомдун таасири аркылуу калыптанат. Мына ушуга байланыштуу окуучу жашап, өсүп-өнүгүп жаткан билим берүүчү маданий кырдаал компетенттүүлүккө негизделген мамилени жүзөгө ашырууга көз каранды болот. Ага ылайык компетенциялардын төмөнкүдөй негизги түрлөрүн бөлүп алууга болот: таанып-билүүчү компетенциялар; социалдык компетенциялар; инсандык өнүгүү боюнча компетенциялар; маалымдуулук компетенциялар; социалдык-коммуникативдик компетенциялар; өз ишин уюштуруу жана проблемаларды чечүү компетенциясы.

5-класстын кыргыз тили боюнча маалыматтарды берүүдө жогорку талаптарга карата терең билим берүүнү чечүүчү компетенцияларды калыптандыруу негизги маселе болуп саналат. Ал талаптарды аткаруу маселелери болуп окуучунун тилдик маданиятын, практикалык-теориялык жактан алган билимин калыптандыруу үчүн коммуникативдүүлүк компетенттүүлүгүн өркүндөтүүгө көңүл бурушубуз зарыл. **2-сурооңуз боюнча:** -Окуучулардын тилдик коммуникативдик жана маданий-рухий компетенттүүлүгүн калыптандырууда жаңы технологияларды аныктоо жана аларды мектеп практикасына сунуштоо жагынын зарылдыгын белгилейбиз. Анткени сабакта көп эле теориялык маалыматтар, тагыраак айтканда, эрежелер, теориялык талдоолор, мисалдар боюнча машыгуу иштери, темага грамматикалык маалыматтар берилип, түрдүү синтагма, орфограмма ж.б. боюнча маалыматтар жок. Ошондой эле мугалим окуучуга турмушта зарыл болгон нерселерди эске албай калган учурлар кездешет. Мына ушундан улам маалымат берип окутуудан максаттуу окутууга өтүү маселеси келип чыгууда.

Төрага: -Башка суроолоруңуздар жок болсо, ишти талкууга өтөлү. Алгачкы сөз филология илимдеринин доктору, профессор А.Имановго берилет.

Иманов А.: - Иштин киришүү бөлүмүндө теманын актуалдуулугу, изилдөө объектиси жана предметтери, изилдөөнүн максат, милдеттери изилдөөнүн илимий-теориялык жана методологиялык негиздери, изилдөөнүн илимий жаңылыгы жана коргоого коюлуучу жоболор өтө так берилген. Биринчи бөлүмдө “Кыргыз тили” окуу китебинин теориялык жана практикалык жалпы маселелери илимий жана методологиялык жактан жетишерлик иштелип чыккан. Айрыкча “Кыргыз тили” окуу китебине коюлуп жаткан азыркы талаптар, алардын аткарылышы жана келечеги тууралуу диссертанттын айткан ойлорун толук колдоого алууга болот. Окуу китеби ар бир класстагы окуу предметтери боюнча түзүлөт жана билим берүүчү, өнүктүрүүчү, тарбиялоо, мотивация түзүү, маалымат берүү, текшерүү жана башкаруу функцияларын аткараары бардыгыбызга ачык белгилүү. Ошондуктан диссертант А.Койлубаева окуу китебине коюлуучу дидактикалык талаптарды так көрсөтө алган. Окуу китебинин мазмунун өздөштүрүү үчүн, сөзсүз түрдө, кошумча маалыматтарды издөө зарылчылыгы келип чыгышы керек деген оюна толугу менен кошулууга болот, анткени окуу китеби билимди өздөштүрүү үчүн зарыл болгон мазмундун минималдуу бөлүгүн гана камтыйт эмеспи.

Ошондуктан ар бир окуучуда китептеги материалга кошумча материалдарды өз алдынча издөө, табуу системалык ишмердүүлүккө айланышы керек деп эсептеймин. Диссертациялык иштин экинчи бөлүмүндө “Кыргыз тили” окуу китебинин мазмунунда тилдик жана коммуникативдик компетенцияларды өркүндөтүү багытында коюлган талаптар менен алардын аткарылыштары тиешелүү деңгээлде иштелип чыккан. Педагогикалык эксперименттер, алардан алынган жыйынтыктар ишенимдүү чыгарылган жана коюлуучу талаптарга толук жооп берет. Ошондой болсо да айрым мүчүлүштүктөрдү белгилеп кетүүгө туура келет:

1. Иштин көлөмү өтө чоң, ошондуктан айрым жерлерин кыскартып өзүнчө тиркеме кылып берсе да болчудай;
2. Иште айрым кайталоолор жана орфографиялык, пунктуациялык каталарга жол берилген.

Бирок белгиленген мүчүлүштүктөр диссертациялык иштин жалпы мазмунуна кедергисин тийгизбейт. Ошондуктан ишти кандидаттык диссертацияларга коюлуучу талаптарга толук жооп берет деп эсептеп, коргоого сунуш кылууга болот деп ойлоймун.

Төрага: -Кийинки сөз педагогика илимдеринин доктору, Н.О.Маткеримовго берилет.

Маткеримов Н.О.: - Диссертант А.К.Койлубаева аткарган илимий эмгегинде иликтенип жаткан тема боюнча буга чейин жарык көргөн окуу

китептерине кылдаттык менен талдоо жүргүзүп, алардын ийгиликтери менен кемчиликтерин далилдеп көрсөтүп, изилдөөнүн теориялык жана методологиялык негиздерин түптөө менен, келечектеги багыттарын да так аныктай алган. Анализдер бирин экинчиси табигый түрдө улантуу менен иштин мазмунун идеялык бүтүндүгүн белгилеп турат. Автор тарабынан жасалган илимий-методикалык тыянактар диссертациялык иштин материалдарына дал келет. Алынган жыйынтыктары илимий-теориялык гана мааниге ээ болбостон, практикалык жактан колдонулуу мүмкүнчүлүгүнүн жогору экендигин ачык түшүнүп турабыз. Эмгектеги фактылык материалдарды, теориялык жана методологиялык жоболорду, чыгарылган жыйынтыктарды кыргыз тили боюнча окуу китептерин түзүүдө, кыргыз тилин окутууда, өздөштүрүүдө колдонууга болот. Жалпысынан А.К.Койлубаеванын диссертациялык изилдөөсү коюлуучу талаптарга толук жооп берет. Ошондуктан ишти эч тартынбастан эле коргоого сунуш кылууга болот деп ойлоймун.

Төрага: - Сөз педагогика илимдеринин кандидаты, ага окутуучу Ж.Б.Карасартовага берилет.

Карасартова Ж.Б.: - Кыргыз тилин окутуунун изилдөө объектисине айланганы кыйла убакыт болуп, илимий-методологиялык жактан иликтөөлөр жүргүзүлүп келе жаткандыгы белгилүү. Бирок ошондой болсо да, “Кыргыз тили” окуу китебинин, тагыраак айтканда 5-класстын кыргыз тили окуу китебин түзүүнүн лингводидактикалык маселелеринин бардыгынын башы ачылган деп айтууга али эртелик кылат, анткени изилдөөчүлөрдүн, методисттердин түрдүү пикирлерин жаратып, тактоону, терең териштирүүнү талап кылган, чылгый методологиялык планда иликтөөлөргө негиз түзгөн маселелер али арбын. А.Койлубаеванын диссертациялык изилдөөсү кыргыз тили окуу китебин түзүүдө тактоону, толуктоону, жаңыча өңүттөн кароону талап кылган айрым маселелерге арналып, 5-класста кыргыз тили окуу китебин түзүүнүн лингводидактикалык негиздерин талдоого алуу аракети жасалган. Диссертациялык изилдөөнүн максат-милдеттери так көрсөтүлүп, белгиленген максат-милдеттер изилдөөнүн ырааты менен логикасын, алар өз кезегинде, диссертациялык иштин структурасын аныктаган. Жыйынтыгында диссертанттын изилдөөсү алдына койгон максатына жеткен. Белгиленген илимий-методикалык проблемалар иштин көлөмүнүн жана мүнөзүнүн алкагында, мүмкүн болушунча, чечилген деп айтууга болот. Иш илимий стилдик талаптарына ылайык жазылган, диссертанттын стили жеткилең, түшүнүктүү. Ошондой болсо да, иштеги айрым жагдайларды сын-пикир же сунуш-кеңеш иретинде көрсөтө кетүү талапка ылайык:

- Иштин биринчи бөлүмүндө кыргыз тили окуу китебинин тарыхына

кайрылып, алардын жетишкен жана мүчүлүш жактары жетишерлик деңгээлде талдоого алынган. Ошондой болсо да 80-жылдардан кийинки окуу китептерин дагы кененирээк талдоого алса, иштин деңгээли мындан да жогору болмок.

Жалпысынан, А.К.Койлубаеванын педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазган “Кыргыз тили” окуу китебин түзүүнүн лингводидактикалык негиздери” аттуу диссертациялык ишин толук аяктаган, максатына жеткен иш катары эсептеп, 13.00.02. - окутуу жана тарбиялоонун теориясы жана методикасы адистиги боюнча ачык коргоого сунуш кылууга болот.

Төрага: - Сөз филология илимдеринин доктору, профессор А.Э.Абдыкеримовага берилет.

Абдыкеримова А.Э.: - “Кыргыз тили” окуу китебин түзүүнүн лингводидактикалык негиздерин аныктоодо, кыргыз тилин эне тил катары окутууга коюлган, мамлекеттик мааниге ээ болгон суроо-талаптарды турмушка ийгиликтүү ашыруу үчүн, биздин бекем ишеничибизде, баарыдан мурда, окуу китебин түзүүнүн теориялык негиздерин педагогиканын, лингвистиканын, этнопедагогиканын, дидактиканын ж.б. илимдердин соңку жетишкендиктерине таянуу менен иштеп чыгуу зарылдыгы айрыкча актуалдуулукка ээ болду. Ал эми окуу китептерин түзүүнүн лингводидактикалык негиздерин комплекстүү жана азыркы талаптарга шайкеш иштеп чыгуунун теориялык-практикалык зарылдыгы проблеманын актуалдуулугун шарттап турат. Диссертанттын “Кыргыз тили” окуу китебин түзүү жөнүндө сөз кылганда, уланмалуулук талабын сактоо маселеси-көңүлдүн борборунда болууга тийиш деген пикирине толук кошулууга болот. Тагыраак айтканда, диссертант окуу китебин түзүүдө жалпы адамзат дөөлөттөрүнүн чагылдырылышын, окуучунун мүмкүнчүлүктөрүн өркүндөтүүнү, билим берүү чөйрөсүндөгү мамлекеттик ченемдерге туура келүүчүлүгүн, мазмун жана ички түзүлүшү, дидактикалык жагы, графикалык жасалгаланышын терең талдоого алуу менен, бул талаптарга толук жооп бере тургандыгын көрсөткүчтөр, түшүндүрмөлөр жана мисалдар менен ишенимдүү бере алган. Диссертанттын изилдөө ишинде илимий стиль толук сакталган, тили жеткиликтүү, түшүнүктүү жана орундуу берилген. Ашыкча терминдер менен диссертациянын тексттин оордоткон эмес. Изилдөөнүн жүрүшү композициялык жактан изилдөөнүн негизги логикасына баш ийдирилген. Жалпысынан алганда, А.К.Койлубаеванын диссертациялык изилдөөсү диссертант тарабынан жекече аткарылган иш, педагогика илиминдеги жаңыча илимий мамиле, көз караш катары мүнөздөөгө толук негиз бар.

Жогоруда айтылгандар менен катар, иштеги айрым жагдайларды сын-пикир же сунуш-кеңеш иретинде көрсөтө кетүүгө болот: Текстте айрым изилдөөчүлөрдүн пикирлери келтирилип, бирок шилтеме берилбеген учурлары кездешет. Ошондой эле текстте кездешкен айрым орфографиялык жана пунктуациялык каталарды оңдоо зарыл. Бирок бул көрсөтүлгөндөр диссертациялык иштин жалпы салмагына доо кетире албайт.

Ошондуктан Койлубаева Айнура Кадырбаевнанын педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазган “Кыргыз тили” окуу китебин түзүүнүн лингводидактикалык негиздери” аттуу диссертациялык ишин толук аяктаган, алдына койгон максатына жеткен иш катары эсептеп, 13.00.02. - окутуу жана тарбиялоонун теориясы жана методикасы адистиги боюнча ачык коргоого сунуштоого болот.

Төрага: -Кийинки сөз педагогика илимдеринин кандидаты, доцент Ч.А.Курманалиевага берилет.

Курманалиева Ч.А.: -Бүгүнкү күндө окуу китептерин, тагыраак айтканда, 5-класстын кыргыз тили окуу китебин түзүүнүн лингводидактикалык негиздери боюнча илимий-методологиялык эмгектер жокко эсе. Мына ушул жагынан алып караганда, А.К.Койлубаеванын диссертациялык иши педагогика илиминде колго алынбай келе жаткан маселени иликтөөгө арналган. Авторлор окуу китебин түзүүдө жаңы идея, жаңы көз караш менен түзүүгө аракеттенишкен, себеби окуу китебин мектеп окуучуларына инновациялык технологиялардын негизинде түзүү - бүгүнкү күндүн талабы бойдон калууда.

Ошондуктан диссертанттын окуу китебин түзүүдө милдеттүү түрдө эске алуучу учурларды так белгилеп көрсөтө алгандыгын баса белгилөөгө болот. Эксперименттин чыгарылган жыйынтыктары да коюлуучу талаптарга толук жооп берет. Жалпылап алганда, талкууланып жаткан диссертацияда илимде изилдене элек маселеге кадам коюлуп, изилдөө учурдун талабына шайкеш келе турган теориялык да, практикалык да зор мааниси бар актуалдуу маселеге арналгандыгында талаш жок экендигин айткым келет.

Ошондой болсо да, иштеги айрым кемчиликтер катары төмөнкүлөрдү айта кетүүгө болот: Диссертацияга коюлган талаптар боюнча адабияттардын тизмесин, шилтемелердин берилишин диссертациянын жобосуна ылайыктап иштеп чыгуу зарыл. Текстте айрым орфографиялык жана пунктуациялык каталарга да жол берилгендиги туура эмес. Жогоруда белгиленген кемчиликтер иштин жалпы мазмунуна кедергисин тийгизбейт. Ошондуктан А.К.Койлубаеванын “Кыргыз тили” окуу китебин түзүүнүн лингводидактикалык негиздери” аттуу диссертациялык иши толук

бүткөрүлгөн, диссертанттын өз бетинче жүргүзгөн илимий-методологиялык изилдөөсү деп эсептеп, ачык коргоого коюуга татыктуу деп ойлоймун.

Төрага: - Дагы ой-пикир айтчулар барбы? Менимче, жетишерлик сандагы ой-пикирлер айтылды окшойт. Мен өзүм да бул иш боюнча оюмду кенен айтайын деп ниеттендим эле, бирок буга чейин сиздер айтып, белгилеп кеткен маселелердин көпчүлүгүн кайра кайталап калчудаймын. Ошондой болсо да, төмөнкүлөргө токтоло кетүүнү ылайык көрдүм.

Дунканаев А.Т.: - Кандидаттык диссертация үчүн бул теманын тандалып алынышы бекеринен болгон эмес, анын себептерин буга чейин да айтып өттүңүздөр. Демек, теманын да, изилдөөнүн да педагогика, методика илимдери үчүн актуалдуулугу эч күмөн туудурбайт. Бул маселе боюнча биздин улуттук илимибизде изилдөөлөр жокко эсе экен. Маселе иштин алдына коюлган максат-милдеттери канчалык деңгээлде ишке ашкандыгында. Албетте, бул жагынан диссертант колдон келишинче аракеттенип көп эмгектенгендиги көрүнүп турат.

Ошондуктан иштин илимий-теориялык негизи да, практикалык жактан анализге алынышы да бир топ маселелердин башын ачып бере алган. Алардын бардыгын кайрадан кайталап отуруунун зарылдыгы жок, эң негизгиси 5-класстар үчүн “Кыргыз тили” окуу китеби чыгарылып, окуучуларыбыздын республика боюнча окутулуп жаткандыгын баса белгилей кетүүбүз керек. Мага жаккан дагы бир нерсе - иштин стили, диссертанттын кадыресе калыптанып калган стили бар, жөнөкөй, түшүнүктүү болуп, илимий стилдин талаптарына ылайык жазылган. Акырында биз талкууга алып жаткан диссертацияда методика жана педагогика илиминде изилдене элек маселелге кадам коюлуп, изилдөө учурдун талабына шайкеш келе турган теориялык да, практикалык да мааниси бар актуалдуу маселеге арналгандыгында талаш жок экендигин айткым келет.

Диссертант Койлубаева Айнура Кадырбаевнанын “Кыргыз тили” окуу китебин түзүүнүн лингводидактикалык негиздери” деген темадагы 13.00.02. - окутуу жана тарбиялоонун теориясы жана методикасы адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын алуу үчүн жазылган диссертациясын жогорку деңгээлде аткарылган деп баалоого болот. ЖАКтын кандидаттык диссертацияларга коюлуучу талаптарына толук жооп берет. Ошондуктан бул ишти коргоого сунуш кылууга болот деген пикиримди билдиремин.

Төрага.: -Анда, жыйынтык сөздү диссертант Койлубаева Айнура Кадырбаевнага берели.

Койлубаева А.К.: - Диссертациялык ишке карата айтылган сын-пикирлериңиздер үчүн терең ыраазычылык билдиремин. Сиздер белгилеп өткөн жагдайлар боюнча төмөнкүлөргө токтоло кетүүнү ылайык деп ойлоймун:

1. Диссертациялык ишиме байланыштуу айтылган сын-пикирлерди кабыл алуу менен, алардын ичинен өз көз карашыма туура келген жана илимий ишимдин сапаттык денгээлин жогорулата турган пикирлерди кеңитемин.
2. Талкуунун жүрүшүндө сиздер белгилеген кээ бир оош-кыйыштарды кайрадан электен өткөрүп, ишти коргоого чейин, сөзсүз, кайрадан карап чыгамын. Ал эми техникалык мүнөздөгү каталарды оңдоо жагы эч кыйынчылык туудурбайт деп ойлоймун.

Дагы бир жолу бардыгыңыздарга терең ыраазычылык билдиремин!

Корутунду

Диссертант Койлубаева Айнура Кадырбаевнанын педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын алуу үчүн жазылган “Кыргыз тили” окуу китебин түзүүнүн лингводидактикалык негиздери” (окутуу кыргыз тилинде жүргүзүлгөн мектептердин 5-классынын мисалында) аттуу диссертациялык иши окуу китептерин түзүүгө арналган олуттуу эмгек. Бүгүнкү күндө окуу китептерин айрыкча басым жасалып, аларды түзүүдө билим берүүнү гумандаштырууга көңүл буруу менен мурдагыдай маалыматтык, билим алуучулук гана эмес, алган билимди турмушта колдоно алгыдай, өнүктүрүүчүлүк-ишмердүүлүк мамилеге басым жасап өз алдынча, жоопкерчиликтүү чечим кабыл ала билген, базар экономикасынын шартында жөндөмдүү, социалдык жактан жигердүү инсанды тарбиялоого багытталышы шарт экендиги ишенимдүү далилденген.

Ошондуктан аталган эмгек илимдин өнүгүшүнө өз салымын кошо алат. Бул эмгекти толук бүткөн, кандидаттык диссертацияга коюлуучу талаптарга жооп берген иш катары эсептөөгө жана коргоого сунуш кылууга болот.

Талкуунун негизинде Кыргыз тили кафедрасынын кеңейтилген отуруму токтому кылат:

1. Койлубаева Айнура Кадырбаевнанын педагогика илимдеринин кандидаты илимий даражасын алуу үчүн жазылган “Кыргыз тили” окуу китебин түзүүнүн лингводидактикалык негиздери” (5-классынын мисалында) деген темадагы илимий иши толук бүткөн, кандидаттык диссертацияларга коюлуучу талаптарга жооп берген иш деп эсептелсин.

2. Койлубаева Айнура Кадырбаевнанын “Кыргыз тили” окуу китебин түзүүнүн лингводидактикалык негиздери” аттуу кандидаттык диссертациясы 13.00.02. - окутуу жана тарбиялоонун теориясы жана методикасы адистиги боюнча ачык коргоого сунуш кылынсын.

(макул-14, каршы-жок, калыс-жок.)

Отурумдун төрагасы, филология илимдеринин доктору, профессор: А.Т.Дунканаев.

Отурумдун катчысы:

А. Дунканаев
ЫРАСТАЙМЫН
Отурумдун катчысы

Ж.Түмөнбаева.